

УДК 37.013.78:37037

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАПРОВАДЖЕННІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Грищенко С. В., Богатирьова Т. В.

У статті розглядаються принципи, завдання та зміст освітніх технологій, які впливають на процес збереження, зміцнення і відтворення здоров'я та орієнтують на утвердження здорового способу життя учнів; розкривається суть поняття салютогенезу щодо професійної діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, технології збереження здоров'я, навчально-виховний процес, салютогенез, соціальний педагог.

В статье рассматриваются принципы, задачи и содержание образовательных технологий, которые влияют на процесс сохранения, укрепления и воссоздания здоровья и ориентируют на утверждение здорового образа жизни школьников; раскрывается сущность понятия салютогенеза в сфере профессиональной деятельности социального педагога в общеобразовательном учебном заведении.

Ключевые слова: здоровье, здоровый образ жизни, технологии сохранения здоровья, учебно-воспитательный процесс, салютогенез, социальный педагог.

The article describes the principles, objectives and content of educational technologies that influence the processes of health protection, promotion and resumption and orient towards strengthening the students' healthy life-style. The essence of the notion "salutogenesis" in the social pedagogue's professional activities at general education schools is elucidated.

Key words: health, healthy way of life, technologies of health protection, teaching and educational process, salutogenesis, social pedagogue.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Здоров'я людини, а особливо дитини – тема, актуальна для усіх часів та народів, і сьогодні вона є першочерговою. Виховання дбайливого ставлення до власного здоров'я, як і виховання моральних якостей, умінь адаптуватися в соціумі, потрібно починати з раннього дитинства. Діти відносяться до вразливої частини населення будь-якої країни світу. Вони потребують постійного захисту, допомоги та підтримки. В наш час констатується зниження життєвого рівня і соціального самопочуття дітей, сімей з неповнолітніми дітьми і прогнозується подальше погіршення всіх показників благополуччя. Охорона дитинства в Україні – загальнонаціональний пріоритет, мета якого – забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток особистості.

Погіршення здоров'я дітей шкільного віку є серйозною соціально-педагогічною проблемою. На жаль, не завжди сім'я може навчити дитину правильної поведінки, а інколи саме сім'я і є тим негативним прикладом з якого дитина копіює свій спосіб життя. Ось чому школа повинна допомагати сім'ї у створенні нормальних психолого-педагогічних та духовно-моральних умов для повноцінного виховання дітей. Педагоги недостатньо володіють методиками формування знань, умінь і навичок із збереження та зміцнення здоров'я дітей, мало використовують у цій роботі сучасні підходи.

Цією роботою повинні займатися спеціально підготовлені спеціалісти. Такими спеціалістами і виступають шкільні соціальні педагоги, які покликані здійснювати функцію запровадження здорового способу життя учнів у своїй професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науковці І. Костенко, Н. Коцур розглядають здоров'язберігаючі технології як проблему сучасного освітнього процесу [5].

Науковці І. Костенко, Н. Коцур розглядають поняття "здоров'язберігаючі технології" як сукупність певних технік, за допомогою яких реалізується освітнє чи інше

педагогічне завдання. Технологію розуміють як опис процесу досягнення запланованих результатів, сукупність даних, які відображають певні зміни в здоров'ї [4; 5].

Російські вчені, які працюють під керівництвом М. М. Безруких, та вітчизняні науковці переконані, що до здоров'язберігаючих освітніх технологій варто віднести всі педагогічні технології, які не завдають шкоди здоров'ю учнів. Дослідник цієї проблеми Н. Коцур вважає: "Якщо здоров'язберігаючі технології пов'язати з вирішенням тільки здоров'яохоронного завдання, то до них належатимуть педагогічні проблеми, методи та технології, які не завдають шкоди прямо чи побічно здоров'ю учнів та вчителів, забезпечують їм безпечні умови перебування, навчання та роботи в загальноосвітньому закладі" [5, с. 135].

Науковці О. Ващенко, С. Свириденко пропонують виокремити поняття "здоров'яформуючі виховні технології", розуміючи під ним психолого-педагогічні технології, програми, методи, спрямовані на виховання в учнів культури здоров'я, особистісних якостей, що сприяють його збереженню та зміцненню, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, а також мотивації на здоровий спосіб життя [1, с. 94].

Інші дослідники (М. Годецький, Т. Хлебнікова) під здоров'язберігаючими технологіями пропонують розуміти:

- сприятливі умови навчання дитини в школі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання);
- оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм);
- повноцінний та раціонально організований руховий режим [3, с. 75].

О. Ващенко, С. Свириденко виокремлюють такі типи здоров'язберігаючих технологій: технології збереження здоров'я, оздоровчі технології, технології навчання здоров'я, виховання культури здоров'я.

Мета статті – визначити сутність поняття "здоров'язберігаючі технології" та типи збереження здоров'я, проаналізувати принципи та мету здоров'язберігаючих освітніх технологій, визначити етапи здоров'язберігаючої педагогіки, охарактеризувати технології, які впливають на процес збереження здоров'я, розкрити термін "салютогенез" щодо діяльності соціального педагога.

Виклад основного матеріалу. Вирішення проблеми запровадження здорового способу життя є одним із пріоритетних завдань нового етапу реформування освіти в Україні. Передусім звертається увага на збереження та зміцнення здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів, формування в них розуміння цінності здоров'я, здорового способу життя [9, с. 12].

Сучасна школа має підготувати дітей до життя, тобто кожен учень здобуває під час навчання відповідні знання, які знадобляться йому в майбутньому.

Усе це можливо лише за умови впровадження технологій здоров'язберігаючої педагогіки, а також вибору адекватних віку учнів освітніх технологій, які запобігають перетомі і зберігають здоров'я дитини.

Технологія – це насамперед системний метод створення, застосування знань з урахуванням технологічних та людських ресурсів та їхнього взаємовпливу, що має на меті оптимізувати форми освіти (ЮНЕСКО).

Серед загальної класифікації освітніх технологій (технології управлінської діяльності, організації навчального процесу, виховної роботи) виокремилася нова група – здоров'язберігаючі технології [5, с. 132].

Важливо охарактеризувати типи здоров'язберігаючих технологій.

1. Технології збереження здоров'я – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі, й ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм), відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини.

До конкретних методів належать: диспансеризація учнів, профілактичні щеплення, забезпечення рухової активності, вітамінізація, організація здорового харчування (включаючи дієтичне), заходи санітарно-гігієнічного характеру, пов'язані з респіраторно-вірусними інфекціями та грипом.

2. Оздоровчі – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія.

Деякі методи (наприклад, фітотерапія та гімнастика) залежно від характеру впливу та способів застосування категорій учнів можуть використовуватись у межах як здоров'язберігаючих, так і оздоровчих технологій.

3. Технології навчання здоров'я – гігієнічне навчання, вироблення життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання. Ці технології реалізуються завдяки включенню відповідних тем до предметів загальнонавчального циклу, введення до варіативної частини навчального плану нових предметів, організації факультативного навчання та додаткової освіти.

4. Виховання культури здоров'я – виховання в учнів особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини.

Ці технології можна представити як ієрархічну структуру з урахуванням того, яким чином кожен учень залучений до навчального процесу:

- позасуб'єктні: технології раціональної організації навчального процесу, формування здоров'язберігаючого виховного середовища, форми організації здорового харчування (включаючи дієтичне);
- технології, які характеризуються пасивною участю учнів: фітотерапія, офтальмо-тренажери;
- технології, що здійснюються за активної позиції учнів: різні види гімнастики, технології навчання здорового способу життя, виховання культури здоров'я [1, с. 94–95].

Принципи здоров'язберігаючих освітніх технологій розкривають закономірності оздоровчої педагогіки і поділяються на загально-методичні та специфічні. Загально-методичні принципи – це основні положення, що визначають зміст, організаційні форми та методи навчального процесу відповідно до загальних цілей здоров'язберігаючих освітніх технологій.

Специфічні принципи відповідають принципам здоров'язбереження, які сформулював Н. Коцур:

- "Не зашкодь!" Усі методи, прийоми, що використовуються, повинні бути обґрунтованими, перевіреними на практиці, не завдавати шкоди здоров'ю учня та вчителя.
- Пріоритет турботи про здоров'я вчителя й учня. Всі використовувані методи мають бути оцінені з позиції впливу на психофізіологічний стан учасників освітнього процесу.
- Неперервність та послідовність.
- Суб'єкт-суб'єктні відносини. Учень є безпосереднім учасником здоров'язберігаючих заходів.
- Відповідність змісту і організації навчання віковим особливостям учнів. Обсяг навчального навантаження, складність матеріалу повинні відповідати віку учнів.
- Комплексний, міждисциплінарний підхід. Єдність у діях учителів, психологів, соціальних педагогів, лікарів.
- Успіх породжує успіх. Акцент робиться тільки на добре, у будь-якому вчинкові спочатку виділяють позитивне, а тільки потім відзначають недоліки.
- Відповідальність за своє здоров'я. У кожній дитині треба намагатися сформулювати відповідальність за своє здоров'я, тільки тоді вона реалізує свої знання, уміння та навички збереження здоров'я [5, с. 98–99].

Дослідники О. Вінда, О. Коструб, І. Сомова виокремлюють прийоми здоров'язберігаючих технологій: профілактично-захисні (особиста гігієна та гігієна навчання); компенсаторно-нейтралізуючі (фізкультхвилинки, дихальна гімнастика); стимулюючі (елементи загартування, фізичні навантаження, прийоми психотерапії); інформаційно-навчальні (листи, що адресуються батькам, учням).

Мета усіх здоров'язберігаючих освітніх технологій – сформулювати в учнів необхідні знання, вміння та навички здорового способу життя, навчити їх використовувати отримані знання в повсякденному житті.

Загалом процес навчання в умовах здоров'язберігаючої педагогіки складається з трьох етапів, які відрізняються один від одного як специфічними завданнями, так і особливостями методик.

I. Етап початкового ознайомлення з основними поняттями та уявленнями

Мета – сформувати в учнів елементарні уявлення щодо основних понять здорового способу життя.

Головні завдання:

- сформувати уявлення щодо елементарних правил збереження здоров'я;
- досягти виконання елементарних правил здоров'язбереження;
- створити мотивацію на ведення здорового способу життя.

II. Етап поглибленого вивчення

Мета – сформувати повноцінне розуміння основ здорового способу життя.

Головні завдання:

- уточнити уявлення щодо елементарних правил здоров'язбереження;
- досягти свідомого виконання елементарних правил збереження та зміцнення здоров'я;
- сформувати практичні знання, уміння і навички, необхідні в повсякденному житті.

III. Етап закріплення здоров'язберігаючих знань, умінь та навичок, їх подальшого вдосконалення

Мета – перевести вміння в навичку, яка потім буде використана у повсякденному житті.

Головні завдання:

- досягти стабільності та автоматизму у виконанні правил здоров'язбереження;
- досягти виконання правил здоров'язбереження відповідно до вимог їхнього практичного виконання;
- забезпечити варіативне використання правил здорового способу життя залежно від конкретних практичних умов.

Завдання кожного з означених етапів можна вирішувати як одночасно, так і поетапно, оскільки всі вони тісно взаємопов'язані [2, с. 81–83].

Науковці В. Човбан, О. Чуприна визнають, що найбільше впливають на здоров'я такі технології, які:

- мають за основу комплексний характер збереження здоров'я;
- беруть до уваги більшість факторів, що впливають на здоров'я;
- ураховують вікові та індивідуальні особливості учнів;
- забезпечують запровадження цілей та змісту політики освітнього закладу щодо зміцнення здоров'я учнів та запровадження здорового способу життя;
- контролюють виконання настанов, зміст яких має здоров'язберігаючий та профілактичний характер;
- постійно поліпшують санітарно-гігієнічні умови школи, матеріально-технічну та навчальну базу, соціально-психологічний клімат у колективі відповідно до сучасних вимог;
- заохочують учнів до участі у плануванні оздоровчої діяльності школи та аналізу виконаної роботи;
- формують позитивне ставлення учнів до загальноосвітнього закладу, в якому вони навчаються, взаємоповагу та взаємопорозуміння між учителями й учнями та учнів між собою;
- обґрунтовують умови послідовності в реалізації технології;
- здійснюють періодичну оцінку ефективності технології;
- залучають батьків до діяльності зі збереження та зміцнення здоров'я дітей;
- практикують особистісно орієнтований стиль навчання та стосунків з учнями;
- створюють освітнє середовище, що забезпечує комфортні та безпечні умови життєдіяльності учнів і вчителів [7].

Існуючі здоров'язберігаючі технології реалізуються через такі напрями освітньо-виховної діяльності:

- створення умов для зміцнення здоров'я школярів та їхнього гармонійного розвитку;
- організацію навчально-виховного процесу з урахуванням його психологічного та фізіологічного впливу на організм учня;
- розробку і реалізацію навчальних програм із формування культури здоров'я і профілактики шкідливих звичок;

- корекцію порушень соматичного здоров'я з використанням комплексу оздоровчих і медичних заходів;
- медико-психолого-педагогічний моніторинг стану здоров'я, фізичного і психічного розвитку школярів;
- функціонування служби соціально-педагогічної допомоги вчителям і учням щодо подолання стресів, тривожності; гуманного підходу до кожного учня, формування доброзичливих і справедливих стосунків у колективі;
- контроль за дотриманням санітарно-гігієнічних норм організації навчально-виховного процесу; нормування навчального навантаження і профілактика стомлюваності учнів;
- організацію збалансованого харчування учнів у школі [5, с. 136].

З 2002 р. у світі утвердився термін "салютогенез". На відміну від патогенезу (виявлення хвороб та їх усунення) салютогенез – це парадигма оздоровлення, її сутність – оздоровлюватися, активно працюючи. Це тісна співпраця педагогів, психологів, медиків, соціальних педагогів, коли в процесі навчання діти й молодь оздоровлюються [6, с. 46–47].

Висновки. Отже, одним з напрямів діяльності соціальних педагогів є запровадження навчання учнів загальноосвітнього навчального закладу, що зберігає здоров'я, передбачає послідовну систему активних дій усіх учасників навчально-виховного процесу, спрямованого на створення здорового середовища для формування таких життєвих навичок, які ведуть до збереження, зміцнення й відтворення здоров'я і орієнтують на утвердження здорового способу життя, розвиток духовно, психічно, фізично й соціально здорової особистості. З цією метою вітчизняними і зарубіжними вченими створено ряд здоров'язберігаючих технологій, які реалізуються через напрями освітньо-виховної діяльності.

Література

1. Ващенко О. Готовність учителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі / О. Ващенко, С. Свириденко // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. – 2008. – № 2. – С. 93–95.
2. Вінда О. Формування навичок здорового способу життя у дітей та підлітків / О. Вінда, О. Коструб, І. Сомова. – К., 2004. – 284 с.
3. Годацький М. Організація навчального процесу в сучасній школі / М. Годацький, Т. Хлебнікова. – Х. : Веста, 2003. – 212 с.
4. Костенко І. Технології формування мотивації до здорового способу життя / І. Костенко // Сучасна школа України. – 2010. – № 8, серпень. – С. 46–49.
5. Коцур Н. Здоров'язберігаючі технології у навчально-виховному процесі / Н. Коцур // Проблеми освіти. – 2006. – Вип. 49. – С. 132–136.
6. Лапаєнко С. Формування ціннісних орієнтацій підлітків на здоровий спосіб життя : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Лапаєнко С. – К., 2000. – 203 с.
7. Човбан В. За здоровий спосіб життя / В. Човбан // Шкільний світ. – 2009. – № 45 грудень. – С. 3–40.
8. Чуприна О. Основи здорового способу життя / О. Чуприна // Основи медичних знань. – 2006. – № 10. – С. 138–144.
9. Шатц П. Формування здорового способу життя молоді / П. Шатц, Н. Комарова. – К. : Укр. ін-т соціальних досліджень, 2001. – 56 с.